УДК 811.161.2’373.2=162.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-1.4

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ СЛОВАЦЬКОЮ МОВОЮ

PROBLEMS OF REPRODUCTION OF UKRAINIAN ANTHROPONYMS AND TOPONYMS INTO SLOVAK

Гілецька З.І.,
orcid.org/0000-0001-6854-7430
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов’янської філології імені професора Іларіона Свєнціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка

Одним із найважливіших національних складників як мовної, так і культурної картини світу є антропоніми й топоніми. Питання адекватної передачі українських власних назв засобами словацької мови є актуальним і водночас не розробленим. У сучасній лінгвістиці спостерігається значний інтерес до проблем ономастики, адже вони складають один із найважливіших національних складників як мовної, так і культурної картини світу.

Метою дослідження є аналіз та характеристика основних проблем і способів відтворення українських антропонімів словацькою мовою. У статті розглянуто правову основу правил передачі іншомовних власних назв словацькою мовою, проаналізовано основні особливості, способи і помилки відтворення українських антропонімів і топонімів словацькою мовою. Відтворенню українських топонімів у словацьких перекладах властива велика варіантність. Її причини у відсутності єдиного правила, як відтворювати іншомовні власні назви. Непослідовним є підхід різних державних установ і засобів масової інформації, які здебільшого антропоніми транслітерують, але топоніми наводять або в первісній українській формі, або у традиційному словацькому відтворенні.

Головною проблемою передачі українських власних назв є те, що всі вони відтворюються через російську мову. Україна і Словаччина мають давні культурні зв’язки, подібну історію, ці дві держави у центрі Європи довший час не мали власної незалежності. Саме відсутність власної державності ще й нині позначається на традиціях щодо передачі іншомовних онімів засобами словацької мови, які часто позначені деформаціями. Тому українські топоніми функціонують у системі словацької мови у формі транскрипцій із російської мови (Kyjev, Ľvov, Charkov, Rovno, Dneper).

Усі проблеми у відтворенні українських імен і прізвищ словацькою мовою в основному пов’язані з різним підходом перекладачів до передачі формальної структури власних назв: використовується або транслітерація (Natalia), або практична транскрипція (Natalija), але неприпустимою є передача українських онімів словацькими (Natália).

Проведений аналіз переконливо свідчить про гостру потребу вироблення чітких, належно вмотивованих принципів передачі української пропріальної лексики засобами словацької мови.

Ключові слова: антропонім, ономастика, топонім, транслітерація, транскрипція.

One of the most important national components of the linguistic and cultural picture of the world are anthroponyms and toponyms. The problem of adequate reproduction of Ukrainian proper names by means of the Slovak language is topical though it is not fully elaborated. There is considerable interest in the problems of onomastics in the modern linguistics, since it constitutes one of the most important national components of both the linguistic and cultural picture of the world.

The purpose of the study is to analyze and characterize the main problems and ways of Ukrainian anthroponyms reproduction into Slovak. The article deals with the legal basis of the rules of rendering of foreign proper names to the Slovak language, analyze the main features, methods and errors of reproduction of Ukrainian anthroponyms and toponyms into Slovak. The reproduction of Ukrainian toponyms in Slovak translations is highly variant. The reason for it is the absence of a unified rule for how to reproduce foreign-language proper names.

The approach of various state institutions and mass media is inconsequent; as a rule anthroponyms are transliterated but toponyms are provided in the original Ukrainian form or in traditional Slovak reproduction. The main problem with the Ukrainian proper names reproduction is that they are all rendered through the Russian language.

Ukraine and Slovakia have a long cultural connection, similar history; the two states in the central Europe did not have independence for a long time. The absence of their own state is still reflected today in the tradition of the reproduction of foreign-language onymes by means of the Slovak language, which are often marked by deformations. That is why Ukrainian place names function in the Slovak language system in the form of transcriptions from the Russian language (Kyjev, Ľvov, Charkov, Rovno, Dneper).

All problems in the reproduction of Ukrainian first and last names in the Slovak language are mainly connected with the different approaches of translators to the reproduction of the formal structure of proper names: either transliteration (Natalia) or practical transcription (Natalija) is used, but the reproduction of Ukrainian onyms using Slovak (Natália) is unacceptable.

The conducted analysis clearly demonstrates the urgent need to develop clear, properly motivated principles of the reproduction of Ukrainian proprietary vocabulary by means of the Slovak language.

Key words: anthroponym, onomastics, toponym, transliteration, transcription.

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної держави, отримання українською мовою статусу державної, що зробило її повноправним суб'єктом міжнародної комунікації, вимагає розв'язання низки проблем, які досі перешкоджають гармонізувати рівноправну міжмовну комунікацію на рівні міждержавних контактів. Після підписання у 2016–2017 роках Угоди про безвізовий режим України з ЄС і Угоди про асоціацію та про вільну торгівлю з ЄС відбулося переорієнтування великої частки українського бізнесу на ринки європейських країн. Тому потреба адекватної латинської транслітерації українських власних назв – імен, прізвищ, найменувань компаній, топонімів, урбанонімів, національно-культурних процесів тощо стає ще гострішою. Жоден незалежний народ не погодиться, щоб його власні назви або назви реалій суспільно-політичного життя передавалися іноземними мовами через посередництво третьої мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці спостерігається значний інтерес до проблем ономастики, тобто вивчення власних імен, зокрема антропонімів, топонімів, які займають особливе місце в будь-якій мові світу. Правильне сприйняття, оцінювання та інтерпретація інформації, є неможливим без знання певного набору власних імен і їх функцій у мові й тексті.

Одним із найважливіших національних складників як мовної, так і культурної картини світу є антропоніми. Проблемі відтворення українських власних назв іноземними мовами, здебільшого англійською, присвячено чимало праць. Зокрема у 1993 році в Києві відбулася міжнародна наукова конференція, присвячена саме цій проблемі. На ній виступили провідні вітчизняні мовознавці, які наголосили на актуальності проблеми і запропонували свої шляхи її вирішення (В.М. Ажнюк, О.М. Вакуленко, Ю.О. Карпенко, І.В. Корунець, Р.П. Зорівчак, А.Г. Ґудманян, О.І. Чередниченко) [2]. Вагомий внесок у розв'язання порушених питань мали виступи українських вчених Л. Скрипник, О. Карпенка, В. Німчука у теоретичних дискусіях навколо нової редакції «Українського правопису».

Актуальність обраної теми зумовлюється великим інтересом науковців і перекладачів до феномену номінації. Вивченням антропонімів займалось чимало видатних лінгвістів, але питання адекватної передачі українських власних назв засобами словацької мови практично не розроблялося в мовознавчій літературі. Окрім спільної праці українського мовознавця Л. Белея й словацької україністки М. Чіжмарової «Особові імена в українсько-словацькій міжмовній комунікації» [1] та розвідки словацького лінгвіста Ю. Ванька "O prepise z cyrilského písma v ukrajinčine do slovenčiny (Janukovič či Janukovyč, Baťkivščina či Baťkivščyna, gopak alebo hopak?" [8] авторові не відомо жодного ґрунтовного дослідження цієї проблеми.

Досі ця проблема залишається мало вивченою як на теоретичному рівні, так і слабо опрацьованою у прикладній площині. Чинні правові акти приділяють цій складній і надзвичайно важливій проблемі дуже мало уваги. На практиці брак теоретичних студій, прикладних розробок, що регламентували б відтворення українських власних назв засобами словацької мови, намагаються компенсували покликаннями на традицію.

Метою публікації є аналіз та характеристика основних проблем і способів відтворення українських антропонімів словацькою мовою. Відповідно до мети роботи автор визначила такі **завдання:** розглянути правову основу правил передачі іншомовних власних назв словацькою мовою, проаналізувати основні особливості, способи і помилки відтворення українських географічних назв, імен і прізвищ словацькою мовою.

Теоретична значущість статті зумовлена дослідженням основних проблем відтворення українських власних назв у словацькій мові.

Наукова новизна полягає у з'ясуванні особливостей правил передачі українських власних назв словацькою мовою.

Практична цінність цієї статті полягає в тому, що вона може бути використана при подальшій стандартизації українських антропонімів у словацькій мові, а її результати можуть використовуватися в курсах «Порівняльна лексикологія», «Теорія і практика перекладу».

Отже, незважаючи на те, що перекладацькою діяльністю займається багато спеціалістів як в Україні, так і в Словаччині, практично ніхто не звертає увагу на проблему відтворення власних назв.

Виклад основного матеріалу.

Правова основа правил передачі іншомовних власних назв словацькою мовою. Стандартизація географічних назв – це розроблення документів, які забезпечують єдність географічних назв і обов'язковість їх вживання. Вона організовується на рівні ООН, що координує та спрямовує цю діяльність шляхом прийняття резолюцій. Резолюції визначають основні напрями стандартизації на міжнародному рівні, забезпечують вживання єдиних форм назв усіх

географічних об'єктів на основі національної стандартизації.

Прийняті резолюції мають рекомендаційний характер, приймаються консенсусом, їх обов'язковість може підтвердити кожна країна-член ООН індивідуально шляхом імплементації прийнятих міжнародних принципів стандартизації до своєї системи правових актів. Починаючи з 1967 року при ООН діє Група експертів із географічних назв (United Nations Group on Standardization of Geographical Names – UNGEGN). Ця група складається з членів лінгвістично-географічних груп, які представляють окремі держави. Кожна держава може бути членом декількох регіональних груп. Поступово утворилося 23 такі групи. Словаччина (з 1971 року) є активним членом регіональної групи «Східна, Центральна і Південно-східна Європа», до якої належать також Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Словенія, Сербія, Чорногорія, Македонія (нова назва Республіка Північна Македонія), Болгарія, Чехія, Кіпр, Греція, Угорщина, Польща, Україна і Туреччина.

Правова основа стандартизації географічних назв у Словаччині закладена у Законі Національної Ради Словацької Республіки № 215/1995 «Збірника законів про геодезію і картографію» та в Постанові Інституту геодезії, картографії і кадастру Словацької Республіки № 300/2009.

З метою забезпечення виконання стандартизації на професійному рівні у 1970 році в Словаччині створена термінологічна комісія, яка після проголошення незалежності Словацької Республіки була новостворена у 1996 році Рішенням голови Інституту геодезії, картографії і кадастру Словацької Республіки № P-3902/1996 під назвою Термінологічна комісія Інституту геодезії, картографії і кадастру Словацької Республіки. Ця комісія виконує функцію дорадчого органу при уряді для експертної оцінки пропозицій стандартизації географічних назв. Окрім цього, її завданням є розробляти принципи й способи написання назв, обговорювати і надавати уряду пропозиції стандартизації географічної термінології, а також готувати до друку періодичні та неперіодичні видання.

Робочими органами Термінологічної комісії є дві секції, одна з яких займається стандартизацією назв географічних об'єктів на території Словацької Республіки, інша – на території поза межами Словаччини. Результатом роботи другої секції стала публікація таких видань: "A2 1996 Vžité slovenské názvy štátov a závislých území" («A2 1996 Традиційні словацькі назви держав і залежних територій»), "B2 2000 Slovenské vžité názvy štátov a závislých území" («B2 2000 Словацькі традиційні назви держав і залежних територій»), "B 5 1999 Slovenské vžité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia SR" («B5 1999 Словацькі традиційні назви географічних об'єктів, які розташовані поза територією СР»), остання актуалізація якого відбулася 11 жовтня 2017 року.

Рішення щодо стандартизації традиційних словацьких назв географічних об'єктів, які лежать поза територією СР, приймає уряд згідно із рекомендаціями Групи експертів ООН з географічних назв. Що стосується екзонімів, то у прийнятих резолюціях ООН (№ II/28, II/29, II/35, III/18, III/19, IV/20, V/13, VIII/4) рекомендується усім країнам видати перелік власних екзонімів і одночасно скоротити їх кількість на користь відповідних офіційних назв, а також зазначається, що у публікаціях, картах та інших офіційних документах необхідно **надавати перевагу національним офіційним назвам**. Якщо ж вихідна форма написана нелатинською абеткою, то її заведено транслітерувати латиницею цієї ж мови.

Робоча група з латинізації при ООН регулярно засідає й оприлюднює результати роботи на своїй інтернет-сторінці (http://www.eki.ee/wgrs/). Зокрема, у 2013 році була розроблена і затверджена система латинізації для української мови (http://www.eki.ee/wgrs/rom1_uk.pdf). Отже, всі українські власні назви (антропоніми, топоніми, урбаноніми, найменування компаній, періодичних видань, фольклорних героїв, національно-культурних процесів тощо) мали б передаватися відповідно до принципів транслітераційного стандарту української латиниці. На жаль, це не відбувається.

Перекладаючи текст на словацьку мову, особливо це стосується офіційних документів, перекладач, крім наведених міжнародних і словацьких законів, повинен дотримуватися й інших правових актів та не може їх порушувати. Передусім йдеться про Закон Національної Ради СР № 270/1995 «Збірки законів про державну мову», прийнятий 15 листопада 1995 року. Основна вимога Закону про державну мову СР випливає з § 12 абзацу 1 Конституції Словацької Республіки, в якому йдеться про те, що державна мова (словацька) має перевагу над іншими мовами, які використовуються на території цієї держави.

Отже, з цього закону випливає, що науковою теоретичною основою для перекладача є «Правила словацького правопису» ("Pravidlá slovenského pravopisu") – основний документ

Словацької академії наук, у якому закладена неоднозначність принципів написання слів іншомовного походження. У розділі «Написання слів іншомовного походження (запозичених слів і власних назв іншомовного походження)» (“Písanie slov cudzieho pôvodu (prevzatých slov a cudzích vlastných mien“) йдеться про те, що слова, запозичені з мов з іншими графічними системами, передаються у словацькій мові двома способами: транскрипцією, яка широко застосовується, і транслітерацією, яку використовують у наукових працях, бібліотекарській справі та бібліографіях [6, с. 42]. Про адміністративно-правові тексти не згадується в жодному законі. Тому перекладач мусить сам визначити: якщо ці тексти належать до наукових, тоді власні назви, зокрема й антропоніми, необхідно транслітерувати, якщо ж ні – транскрибувати. Звідси й такий різнобій відтворення українських (і не тільки) власних назв у словацьких перекладах.

Ми цілком погоджуємось з думкою відомого словацького мовознавця М. Майтана, що “úroveň štandardizácie je a môže byť výsledkom súčasného poznania a zvládnutia problematiky. Každá štandardizácia predstavuje úroveň poznania svojho obdobia“ («Рівень стандартизації є і може бути результатом сучасного розуміння та володіння проблематикою. Будь-яка стандартизація представляє рівень пізнання свого періоду часу» [5, с. 20]. Саме тому стандартизація є живим процесом. Дослідник у своїй статті наголошує, що під час стандартизації географічної назви не йдеться і не може йтися лише про досягнення оптимального узгодження мовної форми назв із літературною нормою та з нормами закону. Мається на увазі про досягнення й стандартизацію відповідного зв’язку між стандартизованою назвою і названим об’єктом.

Звичайно, немає ідеальних принципів і правил єдиної міжмовної транслітерації (транскрипції), оскільки звуковий склад мов дуже різноманітний. Завдання ускладнюють ще й опосередковані іншими мовами запозичення, а також не потрібно забувати про те, що крім логічно вмотивованих і лінгвістично правильних рекомендацій фахівців існує мовна традиція, вплив якої на мовну практику має велике значення. Тому загальні принципи і конкретні правила міжмовної транслітерації (транскрипції) мають постійно вдосконалюватися на матеріалі різних мов світу.

Очевидно, що для кожної пари мов (української й англійської, української та німецької, української і французької, української та словацької тощо) існуватиме своя система, бо вироблення єдиної для всіх мов системи транслітерації навряд чи можливе й доцільне. Відтворення українських власних назв словацькою мовою повинне здійснюватися на основі сучасних українських і міжнародних стандартів, враховуючи сучасні тенденції розвитку антропоніміки та топоніміки, бути максимально точним і адекватним із фонетичної точки зору.

Відтворення географічних назв. Будь-яка географічна назва виникла в конкретний час і в конкретному просторі. З географічним об’єктом його назва пов’язана настільки міцно, що в ній відображається не лише історія (культура, господарська діяльність, політика) цього об’єкту, але й етнічна та соціальна віднесеність людей, які його називали. Географічна назва містить у собі інформацію про національність людей, які називали конкретний об’єкт. Знаючи, які назви мав певний об’єкт, можна дізнатися про його історію.

Наприклад, які тільки назви не мала столиця Словаччини: словацьке *Братислава (Bratislava), Прешпорок (Prešporok), Прешпорек (Prešporek)*, німецьке *Пресбург (Pressburg)*, угорське *Пожон (Pozsony)*, латинське *Посоніум (Posonium)*, грецьке *Істрополіс (Istropolis)*. Українське місто *Львів* також впродовж своєї історії мало різні назви: польське *Львув (Lwów)*, російське *Львов*, німецьке *Лемберг (Lemberg)*, латинське *Леополіс (Leopolis)*.

Тривалий час українські топоніми і антропоніми відтворювали не безпосередньо з української мови, а через російську, польську, угорську й деякі інші мови. Для української мови питання відтворення українських власних назв в інших мовах, не лише словацькій, є дуже актуальним з огляду на її недержавний у недалекому минулому статус. Недержавність української мови була причиною того, що в Україні питанню унормування її ономастикону, як і іншим проблемам суспільно повноцінного функціонування української мови, не надавалося належної уваги, бо державне життя республіки обслуговувалося російською мовою, і саме тому власні назви України світ сприймав через посередництво цієї мови.

Більше того, така опосередкованість передачі неросійських географічних назв російською мовою була офіційно узаконена. Відповідний державний стандарт колишнього СРСР (ГОСТ 16876-71 від 1981 року) прямо передбачав попередню русифікацію назв з інших (не російських) мов народів СРСР, а вже потім їх латинізацію з російської орфографії. Бездержавність української нації, недержавність української мови були причиною недопуску української мови на карту України. Проте самі по собі карти України та ще

й латиницею за часів Радянського Союзу були порівняно рідкісним явищем: поширювались виключно карти СРСР, у яких російські форми українських географічних назв в подальшому ставали підставою для представлення топонімікону України в латинографічному варіанті.

Незважаючи на столітні культурні, літературні зв'язки між Україною і Словаччиною, на більш як чвертьстолітню незалежність цих двох держав, традиції щодо передачі іншомовних онімів засобами словацької мови нерідко позначені деформаціями та впливами з попередньої, бездержавної епохи їх існування. Наслідком цього стало те, що словаки знали і знають ще досі *Kyjev, Ľvov, Charkov, Rovno, Dneper* тощо. Українські топоніми *Київ, Львів, Харків, Рівне, Дніпро* та й усі інші функціонують у системі словацької мови у формі транскрипцій із російської мови. Таке посередництво не тільки вносить чужі акценти в звучання власних назв, а й суперечить міжнародно-визнаним принципам транслітерування й ускладнює міжмовну ідентифікацію назв.

Ми хочемо висловити свою думку щодо традиції відтворення українських власних назв не лише у словацькій мові. Більшість словацьких мовознавців у приватному спілкуванні висловлювали думку про необхідність залишити цю тривалу традицію недоторканою, і лише деякі вважають, що треба її реформувати, подаючи власні назви відповідно до української мови. Перші кваліфікують вимогу змінити традиційні словацькі назви онімів як своєрідний вияв національної закомплексованості, зазначаючи, що серед іншомовних назв можна знайти «перекручення», утворені під впливом третіх мов.

Справді, чехи не роблять трагедії з того, що англійці пишуть назву їхньої столиці на французький лад – *Prague*, а не *Praha*; росіяни толерантно ставляться до різноманітних форм у записі їхньої столиці, не вимагаючи писати *Moskva* замість англ. *Moscow*, франц. *Moscou*, нім. *Moskau*, італ. *Mosca*, ісп. *Moscu* тощо. Якби не було століть етноциду до українців у російськомовній імперії, а взаємини наших держав складались подібно до взаємин між європейськими державами, то, можливо, написання *Kijev* сприймалось би по-філософському: така, мовляв, традиція.

Попри намагання лінгвістів максимально деполітизувати філологічну науку в ономастиці геополітичний чинник завжди позначався на встановленні нормативної форми насамперед географічних власних назв залежно від того, як пролягали державні кордони. Перебування географічного об'єкта в межах національної держави часто справляло вирішальний вплив на орфографію і звукову форму імені.

Виразним прикладом цього є полонізація українських ойконімів *Холм, Перемишль, Грубешів*, що на польських картах позначені як *Chełm, Przemyśl, Hrubieszów* і через посередництво польської мови відтворюються в іноземних виданнях. Такою є мовна практика. Повчальним є досвід інших держав і народів, які опинялися в подібних ситуаціях. Важко собі уявити, що литовці, зважаючи на минулу писемну традицію, погодилися б із тим, аби їхня столиця подавалася на англомовних картах як *Vilno*; а грузинські мовознавці не прийняли б традиційної колись форми Tiflis. Та й словаки б не толерували, якби в українській мові словацькі топоніми відтворювалися за посередництвом угорської мови. Подібні приклади непоодинокі.

Автор цілком погоджується з твердженням українських і провідних іноземних ономастів про те, що посередництва третьої мови при відтворенні українських онімів іноземною мовою не повинно бути, без жодних застережень. Хоча у збірнику матеріалів із семінару, присвяченого стандартизації географічної термінології у Словаччині, який відбувся у 2010 році в Братиславі, М. Ковачова у своїй статті "Uplatňovanie odporúčaní OSN" («Втілення рекомендацій ООН») стверджує, що кількість традиційних назв, які вживаються в картографічних працях у Словацькій Республіці, зменшилася і стабілізувалася [4, с. 51]. На жаль, це не стосується українських власних назв – усі вони залишаються і досі без змін.

Аналізуючи відтворення українських топонімів у словацьких перекладах офіційних документів, їх написання у різноманітних виданнях і пресі, автор зустрілася із варіантністю. Її причини полягають у тому, що немає єдиного правила, як відтворювати іншомовні власні назви. Тобто у Словаччині діє два правила: перше – згідно з останньою редакцією «Правил словацького правопису» ("Pravidlá slovenského pravopisu") назви географічних об'єктів, які лежать поза територією СР, пишуться так, як і в мові, з якої вони запозичені.

Але чинним є і друге правило – ці назви записуються так, як вони наведені в офіційному документі, який є обов'язковим для виконання, а це "Slovenské vžité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia SR" («Словацькі традиційні назви географічних об'єктів, які розташовані поза територією СР»), остання актуалізація якого відбулася 11 жовтня 2017 року. Протиріччя містять і «Правила словацького правопису», бо вказують на обов'язковість вживання географічної назви згідно із стандартизаційним докумен-

том Інституту геодезії, картографії і кадастру СР, наводячи практичний приклад передачі з української мови як з іншої графічної системи, демонструється словацька версія практичної транскрипції міста *Київ*, яка суперечить згаданому документу, тобто *Kyjiv* [6, с. 79].

У "Slovenské vžité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia SR" («Словацькі традиційні назви географічних об'єктів, які розташовані поза територією СР») [7], остання актуалізація якого відбулася 11 жовтня 2017 року, українські географічні назви наведені без змін, тобто за посередництва російської мови, що суперечить міжнародним нормам (табл. 1).

Окрім того, що тут не дотримуються усіх правил передачі, то ще й не є послідовними у передачі:

1) кириличного **г**, наприклад: *Буг* передається як *Bu**g***, *Таганрозька затока – Ta**g**anrožský záliv*, але *Миргород* як *Mir**h**orod*;

2) кириличного **ль**, наприклад: *Чорнобиль – Černoby**ľ**, Львів – **Ľ**vov,* але *Нікополь – Nikopo**l**, Сімферополь – Simferopo**l**, Волино-Подільська височина – Volynsko-podo**l**ská vrchovina*;

3) кириличного **-о-**, наприклад: *Чорнобиль – Č**e**rnobyľ, Причорноморська низовина – Či**e**rnomorská nížina.*

Непослідовним є також підхід різних державних установ і засобів масової інформації, які здебільшого антропоніми транслітерують, але топоніми наводять або в первісній українській формі, або у традиційному словацькому відтворенні. Тому в різних офіційних документах паралельно використовується транслітерація і транскрипція. Якщо порівняти відтворення українських топонімів у різних словацьких документах, отримаємо ще одне підтвердження його непослідовності. Хоча вже частіше останнім часом можна зустріти відтворення українських власних назв саме з української мови (табл. 2).

Проаналізувавши дані найновішої версії Словацького національного корпусу (СНК) (prim-8.0-public-sane – bez textov s nesprávnou diakritikou, spred roka 1955, z oblastí mimo Slovenska a z lingvistických časopisov (73,75% publicistické, 16,33% umelecké, 8,91% odborné, 1,01% iné texty), 1 368 990 447 tokenov, 1 076 309 519 slov), автор отримала такі дані щодо співвідношення кількості разів вживання певної форми українського топоніма: Kyjiv / Kyjev – 8 / 16877; Ľviv / Ľvov – 10 / 2543; Žytomyr / Žitomir – 18 / 38; Zaporižžja / Záporožie – 0 / 443; Vynnycia / Vinnycja – 0 / 2; Mykolajiv – 7; Mukačeve / Mukačevo – 0 / 302; Černivci / Černovice – 19 / 30; Černihiv / Černihov – 4 / 0; Charkiv / Charkov – 4 / 1630; Rivne / Rovno – 75 / 0; Ternopiľ / Ternopoľ – 12 / 38; Čornobyľ / Černobyľ – 0 / 2057; Dnipropetrovsk / Dnepropetrovsk – 24 / 646; Sevastopoľ / Sevastopol – 24 / 646; Symferopoľ / Simferopoľ / Simferopol – 0 / 137 / 208; Nikopoľ / Nikopol – 9 / 94; Luhansk / Lugansk – 341 / 158.

Таблиця 1

Словацькі традиційні назви українських географічних об'єктів

Українська назва	Словацька традиційна назва української географічної назви
Берегове	Berehovo
Чорнобиль	Černobyľ
Чернівці	Černovice
Причорноморська низовина	Čiernomorská nížina
Дніпро	Dneper
Придніпровська низовина	Dneperská nížina
Дністер	Dnester
Харків	Charkov
Південний Буг	Južný Bug
Київ	Kyjev
Київське водосховище	Kyjevská vodná nádrž
Львів	Ľvov
Миргород	Mirhorod
Мукачеве	Mukačevo
Нікополь	Nikopol
Полісся	Polesie
Прип'ять	Pripiať
Сімферополь	Simferopol
Таганрозька затока	Taganrožský záliv
Волино-Подільська височина	Volynsko-podolská vrchovina
Запоріжжя	Záporožie

Таблиця 2

Українські топоніми у словацьких документах

Українська мова	Російська мова	Словацька мова		
		Традиційна словацька назва	Словацька карта автодоріг	Словацька Вікіпедія
Київ	Киев	Kyjev	Kyjiv	Kyjev
Вінниця	Винница	-	Vinnycja	Vynnycia / Vinnycja
Житомир	Житомир	-	Žytomyr	Žytomyr
Запоріжжя	Запорожье	Záporožie	Zaporižžja	Záporožie
Миколаїв	Николаев	-	Mykolajiv	Mykolajiv
Івано-Франківськ	Ивано-Франковск	-	Ivano-Frankivs´k	Ivano-Frankivsk
Кривий Ріг	Кривой Рог	-	Kryvyj Rih	Kryvyj Rih / Kryvoj Rog
Львів	Львов	Ľvov	Ľviv	Ľvov
Миргород	Миргород	Mirhorod	Myrhorod	-
Мукачеве	Мукачево	Mukačevo	Mukačevo	-
Чернівці	Черновцы	Černovice	Černivci	Černovice
Чернігів	Чернигов	-	Černihiv	Černihiv
Харків	Харков	Charkov	Charkiv	Charkov
Рівне	Ровно	-	Rivne	Rivno
Тернопіль	Тернополь	-	Ternopiľ	Ternopiľ
Чорнобиль	Чернобыль	Černobyľ	Černobyľ	Černobyľ
Дніпро / Дніпропетровськ	Днепропетровск	Dnepropetrovsk	Dnipropetrovs´k	Dnipro
Севастополь	Севастополь	Sevastopol	Sevastopoľ	Sevastopoľ
Сімферополь	Симферополь	Simferopol	Simferopol	Simferopol
Кам'янець-Подільський	Камянец-Подольский	-	Kamianec-Podiľskyj	Kamianec-Podiľskyj
Нікополь	Никополь	-	Nikopoľ	Nikopol

Таблиця 3

Відтворення українських антропонімів у словацькій мові

Словацька мова	Українська мова	Російська мова
Vladimír	Володимир (Volodymyr)	Владимир (Vladimir)
Oľga	Ольга (Oľha)	Ольга (Oľga)
Sergej	Сергій (Serhij)	Сергей (Sergej)
Svetlana	Світлана (Svitlana)	Светлана (Svetlana)
Tatiana	Тетьяна (Tetiana)	Татьяна (Tatiana)
Oleg	Олег (Oleh)	Олег (Oleg)
Irina	Ірина (Iryna)	Ирина (Irina)
Iľja	Ілля (Iľa)	Илья (Iľja)
Igor	Ігор (Ihor)	Игорь (Igor)
Galina	Галина (Halyna)	Галина (Galina)
Elena	Олена (Olena)	Елена (Jelena, Elena)
Alexej	Олексій (Oleksij, Olexij)	Алексей (Aleksej, Alexej)
Alexander	Олександр (Oleksandr, Olexandr)	Александр (Aleksandr, Alexandr)
Sofja (Sofija)	Софія (Sofija)	Софья, София (Sofja, Sofija)
Darja	Дарія (Darija)	Дарья (Darja)
Maxim	Максим (Maksym, Maxym)	Максим (Maksim, Maxim)
Michail, Michal	Михайло (Mychajlo)	Михаил (Michail)
Rastislav	Ростислав (Rostyslav)	Растислав (Rastislav)
Jekaterina	Катерина (Kateryna)	Екатерина (Jekaterina)
Andrej	Андрій (Andrij)	Андрей (Andrej)

Що стосується відтворення українських гідронімів, то тут, на жаль, все без змін: використовуються лише екзоніми, наприклад Дніпро – Dneper, Дністер – Dnester, Південний Буг – Južný Bug, Прип'ять – Pripiať. Аналіз даних найновішої версії СНК дав такі результати: Dnister / Dnester – 3 / 134; Buh / Bug – 1 / 110; Prypiať / Pripiať – 1 / 23.

Відтворення імен та прізвищ. Власні назви належать до лінгвістичних універсалій, оскільки існують в усіх мовах світу. Однак у кожній окремо взятій мові вони мають свої специфічні ознаки: характерні фонетичні, морфологічні, стилістичні, словотвірні засоби з певною продуктивністю. Власні імена – це об'єкт міжмовного і міжкультурного запозичення, але водночас як номінації вони слугують ідентифікації певної реалії.

Відтворення іншомовних власних назв – це складна проблема. Складність полягає в тому, що їм притаманна своєрідна функція у процесі людського спілкування. Система власних назв кожної мови є результатом багатовікового досвіду номінації, сукупністю різних ономастичних моделей, походження яких пов'язане з екстралінгвістичними факторами, такими як найдавніші традиції і звичаї найменування народу, первісні його культи й уявлення, різні етнокультурні процеси. Власне тому ономасти розглядають процес утворення власних імен як певний різновид кодування історико-культурної інформації. Проблему відтворення онімів у перекладі, різні її аспекти досліджувало багато вчених, зокрема Б. Ажнюк, І. Корунець, М. Кочерган, А. Ґудманян, О. Пономарів, В. Німчук, Г. Півторак, Р. Микульчик, О. Бешкарева, М. Вакуленко та інші.

У своїй статті «Українські антропоніми на Пряшівщині та їх відтворення словацькою мовою» відомий словацький україніст М. Штець зазначав, що «у повоєнні роки у відтворенні українських прізвищ (як і топонімічних назв) сталася повна їх словакізація. Зовсім нехтувалося звукове й граматичне оформлення місцевої української онімії» [3, с. 162]. Автор дослідження наводить такі приклади:

– українське ***и*** передається словацьким ***i*** (не ***y***): Мяцинський – Macinský, Дмитерко – Dmiterko, Блиха – Blicha;

– суфікс ***-ик*** транслітерується як ***-ік***: Мудрик – Mudrík, Петрик – Petrík;

– українське ***я*** в суфіксі ***-як*** передається як довге ***á*** або дифтонг ***ia***: Гривняк – Hrivňák, Гірняк – Hirňák, Онуфряк – Onufrák (с. Габура), Onufriak (с. Борів).

– українські м'які ***з, л, ц, р*** здебільшого транслітеруються як словацькі тверді ***z, l, c, r***: Кузьма – Kuzma, Яльч – Jalč, Васильцо – Vasilco, Галь – Zál, Лицько – Licko [3, с. 162].

Отже, дослідник робить висновок, що сучасна словацька транслітерація українських прізвищ не відтворює їхнього природного звучання, а навпаки прямує до відриву цього шару лексики від українського словникового складу. М. Штець також зазначає, що неправильне відтворення українських прізвищ словацькою мовою наявне в усіх офіційних документах місцевих українців і їх обмін у тогочасних умовах був практично не можливий [3].

До здобуття Україною незалежності всі офіційні документи колишнього Радянського Союзу, Україна не є винятком, перекладалися з російської мови, яка була загальнодержавною. Хоча такі документи як паспорт, свідоцтво про народження тощо видавалися у двох варіантах: російською й національною мовою союзної республіки, наприклад українською. Очевидно, що весь текст із національної мови перекладався на російську, власні назви не були винятком. Тому у словацькому перекладі автор зустрічала не українські імена, а їх російський відповідник (табл. 3).

Така передача власного імені, на жаль, зустрічається і нині. Це стосується передусім перекладу офіційних документів, виданих ще за Радянського Союзу, або документів вже незалежної України, текст яких продубльовано обома мовами (російською та українською). Перекладачі передають ім'я та прізвище особи так, як написано у російському варіанті.

Інколи зустрічається й інший тип відтворення імені людини, який, на думку автора, є неприпустимим, адже втрачається пряме свідчення віднесеності особи до національно-мовної спільноти. Це ті випадки, коли українське ім'я громадянина України передається словацьким відповідником: *укр. Наталія (Natalija) – слов. Natália; укр. Юрій (Jurij) – слов. Juraj; укр. Михайло (Mychajlo) – слов. Michal; укр. Марія (Marija) – слов. Mária; укр. Катерина (Kateryna) – слов. Katarína; укр. Анастасія (Anastasija) – слов. Anastázia; укр. Данило (Danylo), Даниїл (Danyjil) – слов. Daniel; укр. Євген (Jevhen) – слов. Eugen, укр. Петро (Petro) – слов. Peter; укр. Павло (Pavlo) – слов. Pavol; укр. Ганна (Hanna) – слов. Anna; укр. Христина (Chrystyna) – слов. Kristína; укр. Йосип (Josyp) – слов. Jozef; укр. Стефан (Stefan) – слов. Štefan; укр. Юстина (Justyna) – слов. Justína; укр. Давид (Davyd) – слов. Dávid.*

Всі ці проблеми здебільшого пов'язані з різним підходом перекладачів до передачі формальної структури власних назв: дехто використовує

транслітерацію (Natalia), інші є прихильниками застосування практичної транскрипції (Natalija), решта передає іншомовні оніми словацькими (Natália). І це є ще однією причиною, чому необхідно виробити єдині норми для всіх.

Якщо залишити осторонь суто лінгвістичні, а звернутися до правових мотивів, тоді можна наголосити на тому, що громадяни України, як і Словаччини, мають право вимагати дотримання їх мовних прав у сфері ономастики, тобто вимагати максимально точно, наскільки це дозволяє фономорфемна структура іноземної мови (а словацької це дозволяє), відтворювати в іншомовних текстах питому форму особових імен.

Людина сприймає ім'я, дане їй при народженні, й успадковане від батьків прізвище як частку своєї особистості й здебільшого болісно реагує на випадкові чи навмисні його перекручення. Адаптація імен українських історичних постатей, видатних особистостей або українців, які постійно проживають на території України, до словацької традиції, надмірне їх «підганяння» під норми словацької мови автор вважає неприйнятною, оскільки таке відтворення навіть близьких за звучанням особових імен є першим кроком до ономастичної травестії та втрати національної значущості.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про гостру потребу вироблення чітких, належно вмотивованих принципів передачі української пропріальної лексики засобами словацької мови. Вироблення таких принципів має базуватися на здобутках сучасної теоретичної ономастики, які допоможуть розв'язати цю складну проблему, максимально зважаючи на специфіку онома як мовної одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л., Чіжмарова М. Особові імена в українсько-словацькій міжмовній комунікації : Українсько-словацький та словацько-український словники особових імен. Ужгород : Ґражда, 2013. 91 с.

2. Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами : Міжнародна наукова конференція, м. Київ 7-8 грудня 1993 р. Київ, 1995. 175 с.

3. Штець М. Українські антропоніми на Пряшівщині та їх відтворення словацькою мовою. *Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами :* Міжнародна наукова конференція, Київ 7-8 грудня 1993 р. Київ, 1995. С. 161–165.

4. Kováčová M. Uplatňovanie odporúčaní OSN. *Štandardizácia geografického názvoslovia :* Zborník materiálov zo seminára. Bratislava, 2010. S. 40–57. URL: http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/aktuality/ZbornAk.pdf (дата звернення: 24.04.2019).

5. Majtán M. Interdisciplinárne aspekty štandardizácie geografického názvoslovia. *Štandardizácia geografického názvoslovia* : Zborník materiálov zo seminára. Bratislava, 2010. S. 20–26. URL: http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/aktuality/ZbornAk.pdf (дата звернення: 24.04.2019).

6. Pravidlá slovenského pravopisu upravené a doplnené. Bratislava : Veda, 2000. URL: http://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf (дата звернення: 11.06.2019).

7. Slovenské vžité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia SR. URL: http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/nazvy-geografickych-objektov-z-uzemia-mimo-sr/ExonymA.pdf (дата звернення: 11.06.2019).

8. Vaňko J. O prepise z cyrilského písma v ukrajinčine do slovenčiny (Janukovič či Janukovyč, Baťkivščina či Baťkivščyna, gopak alebo hopak?) *Kultúra slova,* 2014. Roč. 48. Č. 4. S. 202–207. URL: http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2014/4/KS4-2014.pdf (дата звернення: 05.03.2019).